

CIVILIZATIA MODERNĂ ȘI DINAMICA PARADIGMELOR CULTURALE

Ilie Bădescu

Universitatea București

1. Orizonturile modernismului

„Era modernă” aduce, alături de „seria prefacerilor economico-sociale” și o „serie de prefaceri culturale”¹, serie care nu poate fi înțeleasă printr-o cercetare nemijlocită, ci în cadrul noii configurații a forțelor sociale declanșate de civilizația capitalistă. Noua eră sau „vîrstă modernă” (E. Laszlo) își face apariția pe scena europeană, și apoi mondială, în momente distincte. Răsăritul Europei a intrat în noul proiect de dezvoltare istorică acum 100–150 de ani. Deja față de Europa occidentală, în care existau agenți ce adoptaseră noul proiect istoric acum 500–600 de ani² se ridicau probleme specifice atât în privința structurilor istorice cit și tipul proiectului. Spre deosebire de „secolul al XVI-lea european-occidental” cînd noua eră se deschide în occidentul european, omologul său pentru răsăritul european, secolul al XIX-lea, deschide seria prefacerilor noi ere în condițiile existenței unei „economii mondiale” (I. Wallerstein), a unei lumi cu structuri capitaliste bine cristalizate³. Așadar lumea european-răsăriteană, în acest al XIX-lea secol, ne dezvăluie un al doilea „orizont” al modernismului. Prin urmare în analiza dezvoltării noilor tipuri consensuale în societățile moderne trebuie să pornim de la *orizontul dezvoltării* ca tip regional de configurație a forțelor sociale și a forțelor cultural-ideologice. Or, din punctul acesta de vedere se impune o distincție, în privința Europei, între orizontul occidental al dezvoltării și cel răsăritean. Totodată, în cercetarea dinamismului cultural, trebuie avute în vedere *simbolurile-matrice* („universale culturale” în termenii antropologiei culturale), care stau la baza noilor tipuri de consens social⁴. Din punct de vedere cultural, un orizont al dezvoltării are o configurație proprie constînd dintr-o „matrice culturală” sau „paradigmă culturală”, care susține dezvoltarea noilor tipuri de valori, scopuri, speranțe, așteptări, teorii, forme artistice etc. Orizontul răsăritean-european al dezvoltării moderne este puternic marcat de prezența „mesianilor naționale” raționaliste (în forme „utopice” și „pozitive” cum le califică G. Călinescu). Orizontul latino-american al modernismului este mult mai apropiat de cel răsăritean-european decît de cel occidental (ceea ce și explică resuscitarea unor tipuri sociologice de gîndire, din teoriile consacrate acestor arii, care au fost dezvoltate acum 30–50 de ani în aria răsăriteană, dar cu două elemente specifice și anume: a. se manifestă în contextul crizei de energie și materii prime; b. acest orizont este marcat de existența unei puternice „frustrări” a valorilor consumiste⁵, de tip modernist, ceea ce dezvoltă tendințe pulsionale agresive

¹ Metoda „seriilor de fapte sociologice” relevante pentru cercetarea stadiilor de evoluție a civilizațiilor a fost, la noi, utilizată în studiul originilor burgheziei românești și a „renașterii” culturii naționale de St. Zeletin (vezi *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, Edit. Cultura Națională, 1925; și *Neoliberalismul*, București, Edit. „Pagini agrare și sociale”, 1927).

² I. Wallerstein, localizează, pe urmele lui K. Marx și W. Sombart, perioada de început a „noi ere” capitaliste între 1450–1650 pe care o numește „secolul al XVI-lea european”, ca fiind „turnanta milenului pentru Europa”. În acest secol se naște „economia mondială” capitalistă; vezi „*The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*”, New York, 1974.

³ *Ibidem*.

⁴ După cum se știe, manifestarea unui nou agent pe scena istoriei, cum a fost burghezia a determinat apariția unor „idei-matrice” care au devenit idei-nucleu ale noii teorii culturale moderne. Aceste idei-matrice — ideea libertății naturale, ideea contractului social, ideea liberului schimb etc. — au constituit baza atât a noului tip de consens social (mentalitatea liberalismului de exemplu) cit și a teoriilor și formelor artistice din epocă. Asupra acestor chestiuni pot fi consultate cercetările lui Luckacs și Gramsci și apoi, în perioada recentă, contribuțiile lui Adorno, Habermas, pe de o parte și K. Mannheim pe de altă parte.

⁵ vezi E. Laszlo, *The Inner Limits of Mankind*, Pergamon Press, 1978, p. 22–24.

în structura personalității de bază. În orizontul european aceeași tendință era canalizată de mesianismul național (care așa cum am menționat, avea întii forme utopice și apoi forme „pozitive”) și deci se dirija în direcții constructive în planul culturilor. Apărea *personalitatea națională*, ca tip bazal de personalitate. Prin urmare, dezvoltarea civilizației moderne a urmat un *model orizontic**: de la secolul al XVI-lea european s-a trecut, la secolul al XIX-lea răsăritean-european și de aici s-a trecut la secolul al XX-lea latino-american și afro-asiatic. În fiecare regiune, modernismul ca tip de civilizație s-a declanșat sub forma unei *structuri orizontice* particulare. Observăm că între primul și al doilea model orizontic al modernismului au trecut 300 de ani pe cînd între al doilea și al treilea au trecut numai 100 de ani. Se constată așadar o scurtare a intervalelor de la un *stadiu orizontic* la cel următor în dezvoltarea civilizației moderne capitaliste. Prin urmare problemele dezvoltării moderne sînt diferite în raport de configurația forțelor sociale și cultural-ideologice (*agenții*) din zona și societățile considerate. Modul lor de structurare generează ceea ce noi am numit un *model orizontic* (concept care și subsumează pe cele de structură orizonti) și stadiu orizontic al dezvoltării în arii geografico-istorice diferite. Prin intermediul acestor modele orizontice pot fi înțelese noile manifestări spirituale colective și individuale cum ar fi tipurile de instituții, mentalitățile, riturile, operele de artă, teoriile științifice etc. Totodată, aceste modele orizontice ale dezvoltării civilizației ne ajută să înțelegem emergența noilor topici culturale (matrici sau paradigme culturale), care dau conținut și expresie noului tip de consens social. Epoca modernă este caracterizată definitoriu de acele fenomene, care poartă amprenta „funcțiilor modelatoare” (L. Blaga) ale topicii culturale (paradigma) ce se constituie în respectivul orizont al dezvoltării. Așadar însăși *paradigma culturală se dezvoltă într-o epocă, durează cît epoca și dispare o dată cu ea*. Topica, sau, cu un termen relansat de teoriile contemporane, paradigma culturală se constituie (se structurează) treptat pe baza unei anumite configurații sociologico-culturale (agenți, relații și procese) — modelul orizontic al dezvoltării — și apoi se generalizează (socializare a paradigmei). Procesul generalizării sale se desfășoară după legi proprii, pe care epistemologia sociologică le-a încorporat demersului său sub numele de „legi matriceale” (Șt. Nowak). Dar înainte de a trece la analiza acestor legi să facem mai clar conceptul de model orizontic al dezvoltării.

În perspectivă sociologică un model orizontic al dezvoltării se referă la sistemul interacțiunilor dintre *agenții sociali* ai epocii. În cadrul acestui sistem se dezvoltă o tensiune între acțiunea diversilor agenți și structura sistemului⁶. Astfel agenții sociali au o anumită poziție în cuprinsul mișcării istorice a civilizațiilor. În lumea antică, de exemplu, întîlnim o situație ciudată: agentul cel mai înaintat — „capitalul” comercial și cămătăresc — era totodată și cel mai slab. El acționa ca un factor de dezorganizare a structurilor lumii antice context în care mase largi ale lumii rurale au fost „proletarizate”. În felul acesta ordinea practic-reală a lumii antice s-a prăbușit în condițiile în care *agentul intern* cel mai înaintat nu se putea ridica de la funcția sa de dizolvare a vechiului regim⁷. Ia o nouă funcție, constructivă decît într-un plan simbolic, compensativ. Funcția refacerii ordinii practic-istorice a fost preluată de alți agenți sociali, între care un rol foarte important l-a avut agentul extern — cel germanic. Astfel s-a trecut de la „*Pax romana*” cu tipul său social dominant „cetățeanul Romei”, la „*Pax cristiana*” cu noul tip social dominant, tipul creștin⁸ cu etica umilinței, a toleranței. De la Pax romana, la Pax cristiana, întîlnim un proces de proletarizare și dezorganizare a vechilor structuri și totodată configurarea unui nou model orizontic al dezvoltării, modelul feudalismului apusean. Configurația culturală a noului

⁶ Această tensiune a fost conceptualizată de A. Touraine în lucrarea sa *Production de la société*, Paris, Edit. du Seuil, 1974. Pentru acest fenomen A. Touraine propune conceptul de „cîmp al istoricității”, care explică sistemul relațiilor dintre acțiunile diversilor agenți sociali (clasele sociale) în „structura acțiunii istorice”. În acest cîmp se „produce societatea” și apoi se organizează în sistemul instituțiilor și al rolurilor sociale.

⁷ Asupra funcției sale de dizolvare a vechiului regim vezi lucrările lui W. Sombart, A. de Tocqueville, K. Marx (*Capitalul*, vol. III, partea a II-a), iar pe cazul României, Șt. Zeletin, *op. cit.*, cap. III și IV.

⁸ Asupra acestei tranziții și a semnificației sale pentru conștiința europeană vezi, I. C. Drăgan, *Ideuri și destine. Eseu asupra evoluției conștiinței europene*, București, Edit. Cartea Românească, 1977. Autorul consideră că dizolvarea Imperiului roman a însemnat dizolvarea Europei „civis”-ului și apariția, ca urmare a creștinismului, a „conștiinței spirituale europene”.

* Prin conceptul de *model orizontic* am dorit să indicăm caracterul de discontinuitate al expansiunii unui nou tip de civilizație în arii geografice diferite. Deci, același tip de civilizație se dezvoltă de la o arie geografică la alta, în momente istorice diferite, sub forma orizonturilor dezvoltării.

model orizontal al dezvoltării este dată de paradigma creștină cu toată recuzita ei de practici (ritualuri, ceremonii), simboluri, instituții, opere, teorii etc. Proletarul plebeu al lumii antice reapare în lumea medievală sub multiple chipuri: cruciat, căpătăer, izgonit, strămutat, migrant sub chipul specific pentru aceea epocă a *pelerinului* etc.

Integrarea lui în modelul orizontal al lumii medievale se realiza prin mijlocirea simbolului creștin, iluzoriu și compensativ. Acesta era simbolul-matrice (nucleu) al celui model orizontal de dezvoltare, ale cărui înțelesuri dominante erau ierarhia și umilința. Iată însă că din secolele XII-XIV asistăm la un proces de relansare a proletarizării (sărăcirii), amplu analizat de I. Wallerstein. În secolul al XVI-lea european, sărăciul lumii medievale, reapare sub chipul *proletarului de fabrică*. Odată cu noul suport integrativ — salariul — el se îndepărtează de vechiul simbol-matrice (ideea religioasă) care-l însoțise pe lungile trasee ale pelerinajelor medievale, descoperind *înțelesurile senzualiste* ale lumii profane (Sorokin). Sărăciul lumii medievale devine „om de consum”. Procesul durează o lungă perioadă, interval în care asistăm la o emergență a noului model orizontal al dezvoltării, cel capitalist — modern. Acest proces se desfășoară timp de 500 de ani, răstimp în care omul european începe să se ridice și întreținerea noului „imperiu” al consumului abundent. Omul creștin descoperise pe baze profane paradisul, așa cum îl interpretase în lunga perioadă de foamă, războaie, mizerie, sărăcie, care a urmat izgonirii sale din Pax romana. Căci este nelindoielnică ambivalența care a marcat interpretarea paradisului de către flămîndul creștin medieval: el și-l reprezentase ca ordine morală dublată de echitate materială. Se deschisese zori modelului orizontal caracterizat de noua paradigmă a culturii senzualist-empirice, cu tot cortegiul ei de consecințe secundare. I-a adus acest nou imperiu liniște și mulțumire omului european, i-a dat un sens mai înalt al demnității sale? Aceasta este o altă chestiune asupra căreia nu putem zăbovi aici. Oricum în modelul orizontal al dezvoltării civilizației moderne un loc dominant îl ocupă bomba atomică, regiunile continentale ale foamei, războiul total cu lagărele de concentrare. Așadar, modelul orizontal al dezvoltării civilizației europene moderne este hotărîtor legat de cei doi agenți moderni: bughezia și proletariatul. Acești agenți au lucrat la configurarea noului model orizontal, la început în cadrul aceluiași serii de fapte culturale, pentru că, mai apoi, seria să se despică în două serii culturale opuse și contradictorii: cultura burgheză și cultura socialistă.

2. Agent intern și agent extern în dinamica civilizațiilor

Înainte de a dezvălui alte dimensiuni ale modelului orizontal în termeni de matrice sau topică culturală să lămurim câteva chestiuni privind poziția diversilor agenți în raport cu declanșarea unui nou model orizontal al dezvoltării. Vom reexamina, cu acest prilej, teoria lui Marx în legătură cu agentul intern și extern în mișcarea civilizațiilor. Pentru a ne lămurii asupra poziției diversilor agenți istorici în geneza unui model orizontal și deci a unei paradigme culturale trebuie cercetată poziția diverselor modele analitice⁹ în cuprinsul teoriei și activității lui Marx și Engels. Teoria lui Marx nu este un ansamblu *analitic omogen* (trăsătură valabilă doar pentru *teorii de rang mediu* de generalitate) ci o sinteză, un complex analitic de modele relativ eterogene (nu *eclectice*) între care se stabilesc raporturi de *coordonare*, dar și de *preponderență*. Așa se explică caracterul deschis al teoriei marxiste, permițînd utilizarea ei pentru fenomene dintre cele mai eterogene atât în plan istoric cit și în planul conținutului și extensiunii. Dacă am lua în atenție modelul de analiză a capitalismului englez în *Capitalul* am constata un dualism analitic. Cercetările grupului din jurul lui L. Althusser a accentuat atât de mult asupra modelului deductivist al lui Marx încît a eclipsat acea parte a cercetării în care Marx operează cu un model analitic de tipul „serie istorice” de fapte. Astfel, alături de schema deductivă care așază la baza studiului analiza mărții din care deduce apoi alte fenomene secundare, derivabile sau nu din fenomenul marfar (dar explicabile prin el în lectura althusseriană), în opera lui Marx apare încă un model. Acesta dezvoltă cercetările capitalului în termenii contradicției dintre capitalul comercial și cîmătăresc distructiv și capitalul industrial constructiv. Acest model nu mai are un caracter

⁹ O asemenea examinare face R. Boudon pe cazul lui Durkheim, Pareto și Marx în lucrarea sa *La logique du sociale*, context în care „demontează o serie de teze și modele marxiste descoperind astfel înțelesuri surprinzătoare ale acestora”. Procedeu acesta epistemologic îl folosește și P. Andrei, care descoperă în teoria lui Marx un ansamblu de teze și modele de proveniență analitice diferite: vezi P. Andrei, *Sociologie generală*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1936, p. 344—348.

deductivist ci este un model de tipul „serilor istorice”¹⁰. Aceste serii nu sînt simplu succesive ci concomitente, inaugurînd dialectica serilor concomitente opuse și totuși identice în esență lor și ireductibile în evoluția lor (nu dispar niciodată complet decît tot împreună). Acest model a fost utilizat de Zeletin la noi¹¹.

Modelul este greu de înțeles independent de perspectiva pe care el o deschide cercetării și anume aceea a arilor de expansiune a capitalismului, model relansat de unii teoreticieni contemporani în termenii modelului sistemic mondialist *centru-periferie*¹². În analiza civilizației capitaliste din aria europeană. Acest model se referă la desfășurarea spațială a mișcării istorice¹³. În legătură cu aceste aspecte ne apare evident că în lectură althusseriană a marxismului s-a reținut din opera lui Marx tocmai partea cea mai dezvoltată și mai coerentă, adică modelul cu ponderea cea mai mare în economia lucrării și care se bucură totodată de cea mai înaltă *consistență* epistemologică. Prin această lectură unilaterală marxismul a fost interpretat într-un sens structuralist, iar teoria dinamică și schimbării civilizației a fost interpretată imanentist. În privința interpretării rolului agenților interni și externi în schimbare trebuie subliniat că Marx a fost nevoit să se centreze pe cercetarea *agentului intern* legat de capitalul industrial. În realitate, din ansamblul operei lui Marx și Engels reiese că acest agent are o poziție relativă în raport cu alți agenți și în orice caz el trebuie raportat la un alt plan, cel al mișcării etnilor, al rolului fondurilor etnice în geneza noilor civilizații. Astfel dacă civilizația romană a fost relansată în noul ciclu european prin infuzia fondului germanic, civilizația capitaliste este legată de agentul extern comercial-cămătăresc¹⁴.

Același plan ne permite să înțelegem un alt aspect al civilizației moderne europene, ce ține de tendința spre diversificare și autonomizare a națiunilor, precum și de rolul lor în geneza civilizației capitaliste, în special în Europa răsăriteană. Desigur că infuzia de fond etnic nu are o formă rasială, ci o formă economico-socială. Astfel în lumea romano-germanică această „infuzie” a luat înfățișări sociologice tipice — relație seniorială etc., în lumea europeană modernă „infuzia” a luat forma economico-sociologică a comerțului și cămătăriei¹⁵. Numai în această calitate sociologică infuzia etnică — forma participării agentului extern — are relevanță istorică, altfel rămîne fără urmă. Astfel fondul slav, în Europa răsăriteană, n-a schimbat structurile greco-bizantine ci mai curînd a fost asimilat de ele dezvoltînd la rîndul lui *structuri simbiotice* slavo-bizantine. Opera lui Cîrîl și Metodiu¹⁶ este un exemplu în care fondul etnic de infuzie se pune la dispoziția unor structuri socio-culturale, pe care le generalizează în sinul etniei slave europeanizînd-o (introducînd-o în modelul orizontic creștin al dezvoltării medievale). Infuzia agentului comercial-cămătăresc în structurile lumirurale ale Europei răsăritene a avut precumpănitor un rol distructiv dizolvînd vechiul regim fără însă a-și putea asuma, în mod exclusiv, funcții constructive în configurarea modelului orizontic al dezvoltării civilizației moderne în Europa răsăriteană. Trecerea la faza constructivă n-a fost posibilă decît în clipa în care s-au constituit *agenți interni* care și-au asumat funcțiile constructive ale noii „serii” de fapte de civilizație. Astfel cum arată Zeletin, pe cazul României, fazei distructive¹⁷ a capitalismului de cămătă, i-a urmat faza constructivă a capitalismului indus-

¹⁰ Teoria „seriilor” apare la A. D. Xenopol, care după cum se știe considera că „faptele de succesiune” iau o „formă socială”, distinctă formei pe care o iau „faptele de repetiție”, deși el concede succesiunii o „grefare pe repetiție...”; vezi *La Théorie de l'histoire*, Paris, Leroux, 1908, p. 11 și 71.

¹¹ Șt. Zeletin este cel care a îmbinat metoda „seriilor” cu metoda tipurilor, rafinînd astfel perspectiva analizei seriilor și deci metoda de abordare sociologică a dinamicii civilizațiilor. Vezi, op. cit.

¹² Modelul acesta este dezvoltat de Gunder Frank, I. Wallerstein, D. Chirot, G. Konrad și I. Szeleny etc. Dintre lucrările acestora noi am făcut referire specială la cea a lui I. Wallerstein, deja citată.

¹³ Vezi analizele lui Marx asupra capitalismului comercial olandez, portughez etc. *Capitalul*, vol. I, București, Edit. politică, 1960 (ediția a IV-a), p. 375.

¹⁴ I. Wallerstein, op. cit.

¹⁵ cf. Sombart și Zeletin în op. cit. (la acesta din urmă, cf. cap. I și cap. IV).

¹⁶ Vezi P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, Edit. Minerva, 1971, p. 14—16.

¹⁷ După cum se știe Zeletin a dezvoltat o interpretare ambiguă a seriilor istorice. În majoritatea cazurilor însă pentru el seria capitalismului distructiv (de cămătă și comerț) și seria capitalismului constructiv (industrial) sînt interpretate ca avînd o relație de succesiune, nu de concomitență dialectică. Noi păstrăm dovezile lui Zeletin și termenii săi, dar interpretăm în sens marxist seriile, adică în sensul *concomitenței* și *opozității lor sociologice*, structurale și nu doar a succesiunii lor. Astfel fără apariția unei noi diviziuni a muncii (manufatura), deci o formă deja „constructivă” a capitalismului, nu s-ar fi putut trece niciodată de la formele primitive ale capitalului la capitalismul modern (vezi exemplul lui la antice).

trial național. Agentul extern n-are o poziție constantă în acest proces de tranziție el una variabilă. De la momentul unei poziții dominante el trece la un stadiu al poziției dominate, subordonate, sfîrșind prin a fi asimilat¹⁸. Tranziția se poate desfășura sub forma unui tip de proces sau fenomen social economic generalizat (cum a fost capitalul de fabrică în Anglia sau economia marfă ce a tîns să cucerească Europa impunîndu-i caracteristici unitare, dar izbîndu-se de rezistența agenților naționali interni) sau sub forma serilor istorice concomitente și contradictorii. Acesta a fost modelul de tranziție în Europa răsăriteană, context în care rolul „dinamismului din exterior” (G. Balandier) a fost mult mai mare decît în Europa apuseană. Astfel privite lucrurile ne dăm seama că există trei maniere de înțelegere a mișcării civilizației moderne în Europa: a. maniera dogmatică constînd în utilizarea *tale quale* a modelului analitic forjat de Marx pe cazul Angliei, în cercetarea altor orizonturi ale dezvoltării (noi am dezvoltat existența a trei modele orizontice ale dezvoltării civilizației moderne); b. modelul etnocentric sau occidentalocentrist a lui Wallerstein, C. D. Gherea; c. modelul pluricentric a lui M. Weber și Madgearu, Motru și Zeletin.

Un caz particular al modelului policentric este cel heterocentric, ce conferă agentului extern un rol determinant în geneza modelului orizontic al dezvoltării în alte regiuni. În acest caz se plasează Gherea. Oricum Gherea oscilează între modelul occidental-centrist și policentric în măsura în care acceptă ideea simbiozei modurilor de producție în cadrul aceleiași societăți. Aceasta este o altă formă a tezei serilor istorice concomitente și opuse.

3. Generalizarea (socializarea) paradigmelor culturale

Am stabilit deci că în configurația unei structuri orizontice a dezvoltării agenții culturali au un rol foarte mare alături de agenții economico-sociali. Pe de altă parte noile structuri orizontice nu pot fi înțelese decît ca noi configurații sociologice care cuprind noi agenți, noi instanțe sau mecanisme ale dinamicii, noi tipuri socio-instituționale, noi valori etc. Acestea însă nu pot fi cercetate decît în și prin noile configurații ale spațiului social și totodată prin noile configurații culturale și de personalitate. Așadar, sintezele sociale ale modelului orizontic capătă forma spațiului social, iar sintezele culturale capătă înfățișare în ceea ce am considerat că sînt paradigmele sau matricele culturale. Paradigmele culturale au proprietățile cîmpurilor culturale (în general, semiotice), în cadrul cărora se pot dezvolta *sub-configurații contrastive* de entități culturale diverse în și prin praxisul cultural („langajier”, ideologic, artistic, științific etc.). Ele sînt marcate de constituirea unor simboluri-matrice sau universale culturale, care impun direcțiile axiale ale cîmpului cultural din respectivul orizont al dezvoltării. Astfel de la o epocă la alta aceste paradigme culturale se schimbă. Într-o paradigmă dată putem căuta cheia tuturor proceselor de semiotizare (semiozele). Agenții sociali istorici, operele lor (seria faptelor social-economice și culturale), simbolurile lor dominante impun anumite axe ale cîmpului cultural astfel încît unele procese semiotice sînt admise, favorizate, iar altele interzise. Altfel spus acest „cîmp extrasemiotic” (agenții cu interesele lor și cu seria faptelor lor obiective) vor dirija individul (actorul social) să aleagă din mulțimea sub-codurilor conotative cu precădere a unora și să le respingă pe altele. Cînd Lovinescu vorbea despre legea Sincronismului el reușea să întuiască existența unei paradigme culturale europene care predispucea agenții sociali și diversele arli geografice spre alegerea anumitor structuri ideologico-culturale și spre respingerea altora. Aceste procese cultural-semiotice sînt la rîndul lor fixate în anumite structuri-suport. Între aceste structuri-suport una de importanță esențială, insuficient cercetată pentru cazul civilizației moderne românești, este aceea a *ego-ului social*, care fixează practici cultural-semiotice sub forma structurilor bazale de personalitate, așa cum am mai arătat.

Se cere lămurită acum problema generalizării unei noi paradigme, a socializării sale. Mecanismul sociologic al generalizării paradigmelor culturale este încă insuficient cercetat. Unul dintre nivelurile analitice ale acestui mecanism este acela al legilor matriceale care explică specificul acțiunii și generalizării paradigmelor culturale. Legea matriceală dă expresie unei relații între un *pattern cultural* (o universală culturală) și un eveniment, care dobîndește anumite caracteristici de analogie cu matricea culturală (patternul) sub acțiunea favorizantă a unor condiții de care depinde producerea relației de izomorfism între universală culturală (M) și eveniment (B).

¹⁸ St. Zeletin, *op. cit.*, Cap. IV.

Formalizat, St. Nowak¹⁹ scrie această relație astfel:

$$C_M \rightarrow B_M \text{ unde:}$$

M = matrice de o formă particulară

B_M = denotă un eveniment care este relaționat cu această matrice prin izomorfism (apare ca „duplicat” al matricii) și

C = denotă condițiile de care depinde ocurența relației matriceale între M și B .

Față de explicațiile lui Nowak, Blaga merge mai departe demonstrând că: a. procesul acesta are un caracter subconștient și cuprinde popoare în acțiunea lui; b. că matricea are o configurație subconștientă, de natură culturală, comună unor popoare și grupuri de popoare; c. că ea are o funcție modelatoare asupra unor evenimente culturale; d. mecanismul prin care aceste categorii matriceale trec în orizontul conștiinței poartă numele de personanță; e. procesul de conștientizare nu este contemplativ ci constructiv; el se realizează numai prin creația operei de cultură, adică prin lărgirea ariei matriceale, altfel spus printr-un proces de expansiune a civilizației ce stă sub semnul matricei respective.

Pentru Blaga, *legile-matrice* au un caracter de legi ontologice ireductibile și fundamentale generind un *mod ontologic* specific — „modul II”. Acest mod descrie stări ontologice pe arii de expansiune a respectivei matrici. Matricea se extinde printr-un „proces civilizațoriu”. Pentru Blaga, istoria stă sub semnul acestui proces în care sînt puse în corespondență o matrice culturală, (legile matriceale), cu evenimentele concrete. Numai acele evenimente sînt istorice, care intră sub incidența unei matrici specifice, cu semnificație de proces civilizațoriu unic, irepetabil.

Formulind specificul legii matriceale în termeni epistemologici Nowak scrie: „*explanandum* va conține o teză referitoare la operația unei matrici particulare” și la condițiile care favorizează relația matriceală, ca „relație de corespondență izomorfică între matrice și duplicația sa”. „*Explanandum*-ul va constitui o descripție a unui eveniment al cărui chip, formă (shape) a fost determinat de un pattern cultural sau altul, în toată complexitatea și bogăția sa”.

„Matricea este o condiție necesară a efectului care-i corespunde în privința formei”²⁰.

Se pare că pentru Blaga există o obiectivitate mai adîncă, cea a „modului ontologic II”, a legilor matriceale, cînd un *cîmp stilistic* trece de la o stare latentă la una manifestă. „Tendințele stilistice” nu sînt conștientizate de cel care le încorporează în operă. Abia prin continuarea seriei de opere care stau sub semnul funcției modelatoare a matricii culturale respective „tendințele stilistice” inconștiente devin „valori conștiente”. În felul acesta e posibil ca un creator să conștientizeze raporturi valorice cu totul diferite celor constitutive actului creator. E cazul lui Hölderlin care conștientiza valorile estetice „shilleriene” și nu era conștient de propriile sale tendințe stilistice. Aici se originează distincția între un *cîmp ideologic* și un *cîmp stilistic*. Acestea pot intra în contradicție. Așa s-a întîmplat în epoca modernă cu junimismul, care era o formulă apuseană suprapusă peste o matrice culturală criticistă. În felul acesta se creează situația unor serii ideologice și serii culturale incongruente.

Revoluția este, în sens cultural, opera de mobilizare a forțelor sociale care pot lucra în direcția unei noi sinteze, sub semnul unui *cîmp stilistic*. Acest aspect îl vom socoti și denumi mobilizare socială, care este consecvență unei revoluții. Gradul de extindere a acestei mobilizări este gradul revoluționării structurilor. De aceea conceptul de mobilizare socială ne permite să analizăm gruparea forțelor sociale întru realizarea unei matrici culturale, în direcția expansiunii unui *cîmp stilistic*. Din acest proces de mobilizare socială nu pot lipsi cele mai diverse subprocesse: războaie, răscoale etc. Astfel războiul de independență din 1877 a fost cel mai puternic act de înfăptuire practică a unei componente a noii matrici culturale: aceea a naționalității libere. Prin urmare sistemul condițiilor care favorizează o lege matriceală este la noi mobilizarea socială.

Deci avem relația $C_{ms} M \rightarrow B_M$ care devine expresia legilor matriceale. Dacă lipsesc procesele de mobilizare socială relația matriceală nu se poate produce. Gradul de extensie a proceselor de mobilizare socială este gradul de extensie a acțiunii legilor matriceale.

¹⁹ cf. St. Nowak, *Methodology of sociological research. General Problems*, PWN-Polish Scientific Publishers, Warszawa-Poland, 1977, p. 341—343.

²⁰ St. Nowak, *op. cit.*, p. 343.

Analiza lui Blaga în ceea ce privește „dialectica stilistică” este un exemplu de ignorare a condițiilor sociale care mijloacă acțiunea *legilor matriceale*. Dacă ne-am referi la dialectica stilistică a matricii culturale din epoca Conachi față cu epoca Eliade am vedea că ceea ce permite mutația stilistică era mutația *structurilor sociale* fără de care nu era posibilă *acțiunea* noii matrici culturale.

Deci sarcina istoricului și a sociologului este de a pune în lumină acumularea condițiilor care fac posibilă mutația. Noua direcție matriceală posibilă, nu devine previzibilă decât odată cu apariția unui nou *tipar de ego*.

Generalizarea acestui nou *tipar de ego* nu are în el însuși certitudinea legică a generalizării „cîmpului stilistic” decât dacă se produce o nouă mobilizare socială. Anticipînd viitorul nostru studiu putem spune că această nouă mobilizare socială s-a realizat sub forma revoluției din 1848, ce asigură fericita sinteză dintre acele condiții favorizante, o nouă matrice culturală și procesul civilizator, care era purtătorul noii matrici.